

جغرافیا؛ علمی برای زندگی بهتر

- مقدمه
 - قدمت جغرافیا
 - اراتوستن
 - بهبود زندگی انسان

- جغرافیا و علوم دیگر
 - جغرافیای انسانی
 - جغرافیای طبیعی
 - فنون جغرافیا

- نگرش جغرافیا و علوم دیگر
 - هواشناسی و آب و هواشناسی
 - اقتصاد و جغرافیای اقتصادی
 - سیاست و جغرافیای سیاسی

- مفاهیم اساسی دانش جغرافیا
 - مکان
 - پدیده
 - رابطه متقابل عوامل
 - روابط متقابل انسان با محیط
 - تعامل انسان در محیط
 - عملکرد انسان در ارتباط با محیط طبیعی
 - درک توان ها
 - استفاده سودجویانه

- کل نگرى یا دید ترکیبی در جغرافیا
 - منظور از دید ترکیبی
 - هدف توسعه یک شهر
 - تهیه نقشه
 - بافت جمعیت شهر
 - منابع آب

درس اول: جغرافیا علمی برای زندگی بهتر

جغرافیا علم بررسی روابط متقابل انسان و محیط طبیعی برای بهبود زندگی بشر است.

آب و هوا	● عوامل طبیعی	■ عواملی که به ما کمک می‌کند تا دانش ما از محیط پیرامون (کره زمین) و سایر مکان‌ها افزایش یابد
رودها		
کوه‌ها		
جنگل‌ها		
آداب و رسوم	● عوامل انسانی	
سنت‌ها		
زبان		
فرهنگ		

■ انسان در طول تاریخ تلاش کرده است که ناشناخته‌های جهان هستی را معلوم و با استفاده از علوم مختلف، وضع زندگی خود را بهبود بخشد.

■ یکی از علومی که به جرأت می‌توان گفت از قدیمی‌ترین دانش‌های بشری به شمار می‌رود، جغرافیا است.

■ واژه جغرافیا برای اولین بار توسط اراتوستن، دانشمند یونانی ارائه شد.

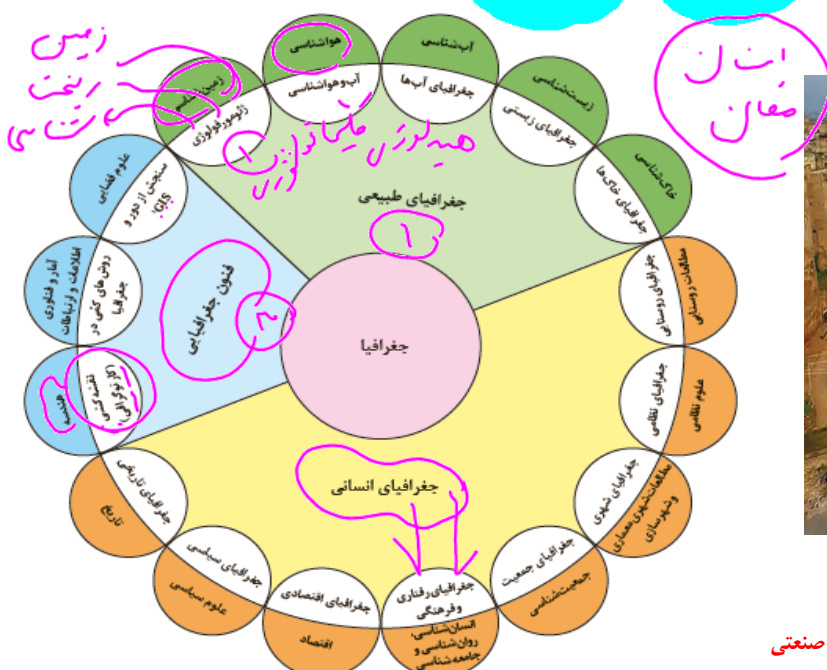
■ واژه جغرافیا شامل کلمات GEO ← زمین و GRAPHY ← ترسیم و توصیف ← است.

■ اراتوستن جغرافیا را این گونه تعریف می‌کند: «علم مطالعه زمین به عنوان جایگاه انسان»

*امروزه بسیاری از جغرافی‌دانان اعتقاد دارند که جغرافیا آن قسمت از دانش بشری است که به انسان کمک می‌کند با ویژگی‌های طبیعی و انسانی و روابط بین آنها در محیط آشنا شود و از آنها در جهت بهبود زندگی خویش استفاده کند.

■ بین جغرافیا و سایر رشته‌ها ارتباط وجود دارد ← جغرافیا با کمک گرفتن از سایر علوم به سوالات خود پاسخ می‌دهد.

■ برخی جغرافیا را پلی بین رشته‌های مختلف علوم می‌دانند که علوم طبیعی را به علوم انسانی پیوند می‌دهد.

نماد رابطه صحیح انسان با محیط

سازه‌های آبی شوشتر، استان خوزستان (از بزرگ‌ترین مجموعه‌های صنعتی شناخته شده در عصر پیش از انقلاب صنعتی در جهان است و از سوی سازمان یونسکو) شاهکار نبوغ و خلاقیت نامیده شده است.

شکل ۲- ارتباط بین علوم و فنون مختلف جغرافیا و شاخه‌های آن

جغرافیا دهم

هوا
آب رها
سبب عامل
تیب بله
جغرافی

ژئومورفولوژی ← از زمین شناسی استفاده می کند.
سنجش از دور و GIS ← از علوم فضایی استفاده می کنند.
روش های کمی در جغرافیا ← از آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات استفاده می کند.
کارتوگرافی ← از هندسه استفاده می کند.
جغرافیای رفتاری و فرهنگی ← از انسان شناسی، روان شناسی و جامعه شناسی استفاده می کند.

رابطه جغرافیا
با علوم دیگر

$$1000^m = 1 km^3$$

۱ ۲ ۳

- اینکه «با افزایش ارتفاع، دما کاهش می یابد» یک اصل هواشناسی است ولی بررسی تأثیر این رابطه بر مکان و زندگی انسان نظیر: نوع مصالح ساختمانی، منابع آب، فعالیت اقتصادی، جاذبه های گردشگری در حوزه آب و هواشناسی است.
- علم اقتصاد، توزیع و مصرف کالاها و خدمات، نظام های اقتصادی و عرضه و تقاضا را مطالعه می کند؛ جغرافیای اقتصادی به چگونگی معیشت گروه های انسانی در مکان های مختلف در رابطه با محیط زندگی شان می پردازد و فرضاً چگونه منابع معدنی یک ناحیه در شکل گیری شهرهای صنعتی تأثیر دارد؟
- جغرافی دان جهت جمع آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات مورد نیاز خود از علم آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات کمک گرفته و با استفاده از سخت افزار و نرم افزارهای متعدد در زمان های کوتاه و با دقت زیاد به سؤالات تحقیق خود پاسخ می دهد.
- علم جغرافیا از یافته های علوم دیگر استفاده کرده و با یک دید همه جانبه بررسی ها و مطالعات خود را در مورد پراکندگی پدیده ها و روابط بین آنها انجام می دهد.
- رابطه بین جغرافیا و سایر علوم دو سویه بوده و در یک جریان دوطرفه از داده ها و یافته های یکدیگر استفاده می شود.

مفاهیم اساسی دانش جغرافیا

- اطلاع از مفاهیم پایه ای هر علم برای درک آن لازم و ضروری است.

تعریف ← بسیاری از فعالیت های انسان در جا و مکان معینی انجام می شود. این جا و محل را مکان می نامند.
پدیده به یک واقعیت یا رویداد جغرافیایی که محسوس و مشهود شده باشد گفته می شود که می تواند عوارض طبیعی یا انسان ساخت باشد.

در هر مکان پدیده های مختلفی هستند که بر یکدیگر تأثیر گذاشته و به نوبه خود از هم تأثیر می پذیرند؛ به طور مثال یک روستا را در نظر بگیرید که خاک، آب، سرمایه و نیروی انسانی آن بر نوع اشتغال آن اثر می گذارد و بالعکس. این روند تأثیرگذاری و تأثیرپذیری به صورت جریانی پیوسته در مکان ادامه دارد و سبب تغییر شکل مکان ها می شود.

در هر مکان، پدیده های مختلفی هستند که بر یکدیگر تأثیر گذاشته و به نوبه خود از هم تأثیر می پذیرند. در یک روستا خاک، آب، سرمایه و نیروی انسانی بر نوع اشتغال آن تأثیر می گذارد. روند تأثیرگذاری و تأثیرپذیری به صورت جریانی پیوسته در مکان ادامه دارد و سبب تغییر شکل مکان ها می شود. پدیده به یک واقعیت یا رویداد جغرافیایی که محسوس و مشهود شده باشد، گفته می شود که می تواند عوارض طبیعی یا انسان ساخت باشد.

(۱)
مکان

■ دو مفهوم اساسی
در دانش جغرافیا

انسان و محیط دو عامل مهم در علم جغرافیا است.

محیط طبیعی، مجموعه ای متقابل است که با ورود انسان، زمینه های تغییر در محیط فراهم می شود.

هوش و استعداد انسان ← به او در جهت تغییر کمک می کند تا از محیط خود بهره مند شود.

در دهه های اخیر، فناوری به کمک انسان آمده و سبب شده است که انسان در محیط، تأثیر بسیاری بگذارد. فناوری میزان دسترسی انسان را گسترش داده است.

(۲)
روابط متقابل
انسان و محیط

(۱) درک توان ها و استفاده از منابع برای رفع نیازها
(۲) نگاه سودجویانه برای رسیدن به خواسته ها

بادگیر دوطبقه ابرکوه- استان یزد

میدان آزادی- تهران ۱۳۶۵

میدان آزادی- تهران ۱۳۹۵

- دو تصویر بالا نشان دهنده این مطلب است که **تأثیرگذاری و تأثیرپذیری** به صورت جریانی پیوسته در مکان ادامه دارد و سبب تغییر شکل مکانها می شود.
- پل طبیعت تهران، نشان از روابط متقابل انسان و محیط دارد.
- قطع بی رویه درختان جنگل ← نشان دهنده نگاه سودجویانه انسان به محیط است و باعث به هم خوردن تعادل محیط می شود.
- کشاورزی و رفع نیازها ← در این عملکرد انسان با توجه به نیاز خود و بهره برداری مناسب از طبیعت به رفع احتیاجات خود می پردازد.
- از آنجا که جغرافیا روابط متقابل انسان را با محیط، مطالعه و بررسی می کند، بنابراین **شناخت توانها و ظرفیتهای** محیطی بدون دانش جغرافیا ممکن نیست ← پس جغرافیا علمی برای زندگی بهتر است.

سد شاه عباسی (طبرس، خراسان جنوبی) قدیمی ترین و بزرگ ترین سد قوسی جهان است که یکی از نمونه های عالی خلاقیت، دوراندیشی و سخت کوشی ایرانیان است.

جغرافیا دهم

• محیط جغرافیایی از تعامل بین محیط طبیعی و محیط انسانی به وجود می آید.

صفت + مفاد آن =
محیط جغرافیایی

ناحیه	عملکرد مثبت انسان	عملکرد منفی انسان
کوهستانی	✓ تولیدی برق آبی ✓ ✓ جلوگیری از فرسایش خاک ✓ ✓ ایجاد ورزش های مناسب ✓	✓ آلودگی محیط ✓ ✓ چرای بی رویه دام ✓ ✓ گسترش مناطق مسکونی در نقاط مرتفع ✓
جنگلی	✓ حفظ و تعادل محیط ✓ ✓ حفظ گونه های گیاهی و جانوری ✓ ✓ کشاورزی ✓ ✓ گردشگری ✓	✓ قطع بی رویه درختان ✓ ✓ برهم زدن تعادل ✓ ✓ نابودی گونه های گیاهی و جانوری ✓ ✓ آلودگی محیط ✓
بیابانی	✓ حفظ تعادل 4 ✓ ✓ حفظ گونه های گیاهی و جانوری + ✓ جلوگیری از پیش روی بیابان (بیابان زدایی) ✓ جلوگیری از فرسایش خاک	✓ از بین بردن پوشش گیاهی و زندگی جانوری ✗ ✓ فرسایش خاک ✓ ✓ استفاده بی رویه از منابع آب و خاک ✓
ساحلی	✓ ساختن موج شکن + ✓ ایجاد ورزش های آبی + ✓ حفظ تعادل محیط دریا و ساحل + ✓ جلوگیری از آلودگی 4	✓ آلودگی ✓ ✓ فرسایش ساحلی ✓ ✓ استفاده بی رویه از منابع ✓ ✓ ورود فاضلاب ها به دریا ✓

زردکوه ← قله ای در چهارمحال بختیاری است. کویر مصر ← در اصفهان کویر ریگ جن ← سمنان

کل نگر یا دید ترکیبی در جغرافیا

- چگونگی شکل گیری محیط های جغرافیایی، که حاصل روابط متقابل انسان و محیط است، سبب می شود جغرافی دان با دید ترکیبی یا کل نگر، موضوعات را مورد مطالعه و بررسی کند ← اجزاء و عوامل محیط جغرافیایی در ارتباط با یکدیگر عمل می کنند.
- دید ترکیبی یعنی ← مطالعه همه جانبه و جامع پدیده ها با تمام ویژگی های آن در یک مکان

○ جغرافی دانان

- جغرافی دان با هدف توسعه یک شهر، با تهیه نقشه شهر امکان گسترش فیزیکی شهر را بررسی می کند. (نقشه خوانی)
- به مطالعه بافت جمعیت شهر، میزان رشد آن و امکان مهاجرت پذیری آن را حدس می زند. (جغرافیای جمعیت)
- مسائل را طرح و مطالعه می کند
- با مطالعه میزان منابع آب شهر، امکان توسعه شهری را پیش بینی می کند. (جغرافیای آب ها)

○ شهر کوهپایه ای بروجرد در استان لرستان است.

○ روستای پالنگان در شهرستان کامیاران استان کردستان است ← این روستا به شکل پلکانی می باشد.

○ شهر کوهپایه ای سی سخت در کهگیلویه و بویر احمد است.

جغرافیا دهم

تعاریف و اصطلاحات خاص

۱. **جغرافیا:** جغرافیا علم بررسی روابط متقابل انسان و محیط طبیعی برای بهبود زندگی بشر است.
۲. **اراتوستن:** اراتوستن جغرافیا را این گونه تعریف می کند: «علم مطالعه زمین به عنوان جایگاه انسان»
۳. **پل ارتباطی:** برخی جغرافیا را پلی بین رشته های مختلف علوم می دانند که **علوم طبیعی** را به **علوم انسانی** پیوند می دهد.
۴. **هواشناسی:** اینکه «با افزایش ارتفاع، دما کاهش می یابد» یک اصل هواشناسی است.
۵. **جغرافیای رفتاری و فرهنگی:** از انسان شناسی، روان شناسی و جامعه شناسی استفاده می کند.
۶. **آب و هواشناسی:** اینکه «با افزایش ارتفاع، دما کاهش می یابد» یک اصل هواشناسی است ولی بررسی تأثیر این رابطه بر مکان و زندگی انسان نظیر: نوع مصالح ساختمانی، منابع آب، فعالیت اقتصادی، جاذبه های گردشگری در حوزه آب و هواشناسی است.
۷. **جغرافیای اقتصادی:** جغرافیای اقتصادی به چگونگی معیشت گروه های انسانی در مکان های مختلف در رابطه با محیط زندگی شان می پردازد.
۸. **آمار و فناوری اطلاعات:** جغرافی دان جهت جمع آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات مورد نیاز خود از علم آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات کمک گرفته و با استفاده از سخت افزار و نرم افزارهای متعدد در زمان های کوتاه و با دقت زیاد به سؤالات تحقیق خود پاسخ می دهد.
۹. **رابطه بین جغرافیا و سایر علوم:** این رابطه دو سویه بوده و در یک جریان دوطرفه از داده ها و یافته های یکدیگر استفاده می شود.
۱۰. **انسان و مکان:** بسیاری از فعالیت های انسان در جا و مکان معینی انجام می شود. این جا و محل را مکان می نامند. در هر مکان، پدیده های مختلفی هستند که بر یکدیگر تأثیر گذاشته و به نوبه خود از هم تأثیر می پذیرند.
۱۱. **انسان و محیط:** انسان و محیط دو عامل مهم در علم جغرافیا است. محیط طبیعی: مجموعه ای متعادل است که با ورود انسان، زمینه های تغییر در محیط فراهم می شود.
۱۲. **هوش و استعداد انسان:** به او در جهت تغییر کمک می کند تا از محیط خود بهره مند شود.
۱۳. **عملکرد انسان در ارتباط با محیط طبیعی به دو گونه است:**
(۱) درک توان ها و استفاده از منابع برای رفع نیازها (۲) نگاه سودجویانه برای رسیدن به خواسته ها
۱۴. **دید ترکیبی:** یعنی مطالعه همه جانبه و جامع پدیده ها با تمام ویژگی های آن در یک مکان

درس اول: جغرافیا، علمی برای زندگی بهتر

الف) درست یا نادرست بودن جملات زیر را مشخص کنید.

- ۱- واژه جغرافیا، برای اولین بار توسط اراتوستن دانشمند یونانی ارائه شد.
- ۲- ژئومورفولوژی از شاخه های جغرافیای طبیعی است که از زمین شناسی استفاده می کند.
- ۳- انسان و زمان دو عامل مهم در علم جغرافیا هستند.
- ۴- جغرافیا علم مطالعه متقابل محیط و مکان است.
- ۵- جغرافی دان با دید ترکیبی پدیده ها را مورد مطالعه و بررسی قرار می دهد.

پاسخ:

- ۱- درست
- ۲- درست
- ۳- نادرست: انسان و محیط زیست دو عامل مهم در علم جغرافیا است.
- ۴- نادرست: جغرافیا رابطه متقابل انسان با محیط را مطالعه و بررسی می کند.
- ۵- درست

ب) جاهای خالی را با عبارت مناسب کامل کنید.

- ۶- امروزه بسیاری از جغرافی دانان اعتقاد دارند که جغرافیا آن قسمت از دانش بشری است که به انسان کمک می کند با ویژگی های و روابط بین آن ها در محیط آشنا شود.
- ۷- «با افزایش ارتفاع، دما کاهش پیدا می یابد.» این عبارت یک اصل است.
- ۸- به یک واقعیت یا رویداد جغرافیایی که محسوس و مشهود شده باشد گفته می شود که می تواند عوارض طبیعی یا انسان ساخت باشد.
- ۹- انسان برای رفع نیازهای خود به تغییر محیط دست می زند و در نتیجه به تبدیل می شود.
- ۱۰- چگونگی شکل گیری محیط های جغرافیایی، حاصل روابط متقابل و است.

پاسخ:

- ۶- طبیعی - انسانی
- ۷- هواشناسی
- ۸- پدیده
- ۹- محیط طبیعی - محیط جغرافیایی
- ۱۰- انسان - محیط

پ) در جملات زیر عبارت درست را از داخل کمانک انتخاب کنید.

- ۱۱- آراتوستن جغرافیا را علم مطالعه (زمین - محیط) به عنوان جایگاه انسان تعریف می کند.
- ۱۲- سنجش از دور و GIS از علوم (فضایی - ریاضی) برای مطالعات خود استفاده می کنند.
- ۱۳- علم (هواشناسی - آب و هواشناسی) در حوزه جغرافیا قرار می گیرد.
- ۱۴- بسیاری از فعالیت های انسان در محل معینی انجام می شود که آن را (مکان - شهر) می نامند.
- ۱۵- محیط طبیعی ، مجموعه ای (نامتعادل - متعادل) است.

پاسخ:

- ۱۱- زمین
- ۱۲- فضایی
- ۱۳- آب و هواشناسی
- ۱۴- مکان
- ۱۵- متعادل

جغرافیا دهم

ت) کشف ارتباط : عبارت مناسب را از ستون مقابل انتخاب کنید.

الف) انسان	۱۶- یکی از قدیمی ترین دانش های بشری به شمار می رود.
ب) جغرافیا	۱۷- بسیاری از فعالیت های انسان در آن شکل می گیرد.
پ) مکان	۱۸- از تعادل محیط طبیعی و محیط انسانی به وجود می آید.
ت) محیط جغرافیایی	
ث) محیط فرهنگی	

 پاسخ :

۱۶- «ب» (جغرافیا)	۱۷- «پ» (مکان)	۱۸- «ت» (محیط جغرافیایی)

ث) به سؤالات زیر پاسخ کوتاه بدهید.

- ۱۹- واژه جغرافیا اولین بار توسط چه کسی ارائه شد و این واژه به چه معنا است؟
واژه جغرافیا برای اولین بار توسط آراتوستن دانشمند یونانی ارائه شد و شامل کلمات GEO (زمین) و GRAPHY (ترسیم و توصیف) است.
- ۲۰- تعریف آراتوستن از جغرافیا چیست؟
او جغرافیا را « علم مطالعه زمین به عنوان جایگاه انسان » تعریف می کند.
- ۲۱- امروزه جغرافی دانان هدف این علم را چه می دانند؟
هدف این علم را بهبود زندگی انسان می دانند.
- ۲۲- سه شاخه اصلی جغرافیا را بنویسید.
جغرافیای طبیعی، جغرافیای انسانی و فنون جغرافیایی
- ۲۳- زیر شاخه های فنون جغرافیایی را بنویسید.
سنجش از دور و GIS، نقشه کشی (کارتوگرافی)، روش های کمی در جغرافیا
- ۲۴- جغرافی دان جهت جمع آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات مورد نیاز خود از کدام علم یا علوم استفاده می کند؟
از علم آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات کمک می گیرد و با استفاده از سخت افزار و نرم افزارهای متعدد در زمان کوتاه و با دقت زیاد به سؤالات تحقیق خود پاسخ می دهد.
- ۲۵- انسان چگونه باعث تغییر در محیط می شود؟
محیط طبیعی، مجموعه ای متعادل است. با ورود انسان، زمینه های تغییر در محیط فراهم می شود. هوش و استعداد انسان به او در جهت تغییر کمک می کند تا از محیط خود بهره مند شود.
- ۲۶- چگونه محیط طبیعی به محیط جغرافیایی تبدیل می شود؟
انسان برای رفع نیازهای خود به تغییر محیط دست می زند و در نتیجه محیط طبیعی به محیط جغرافیایی تبدیل می شود.
- ۲۷- محیط جغرافیایی چگونه پدید می آید؟
محیط جغرافیایی از تعامل بین محیط طبیعی و محیط انسانی به وجود می آید.
- ۲۸- عملکردهای انسان را در ارتباط با محیط را بنویسید.
۱) درک توان ها و استفاده از منابع برای رفع نیازها ۲) نگاه سودجویانه برای رسیدن به خواسته ها
- ۲۹- چرا می گوییم جغرافیا علمی برای زندگی بهتر است؟
از آن جا که جغرافیا روابط متقابل انسان را با محیط، مطالعه و بررسی می کند، بنابراین شناخت توان ها و ظرفیت های محیطی بدون دانش جغرافیا ممکن نیست، پس جغرافیا علمی برای زندگی بهتر است.

جغرافیا دهم

۳۰- به چه علت جغرافی دان با دید ترکیبی به مطالعه موضوعات می پردازد؟

چگونگی شکل گیری محیط های جغرافیایی که حاصل روابط متقابل انسان و محیط است، سبب می شود جغرافی دان با دید ترکیبی یا کلی نگری، موضوعات را مطالعه و بررسی کند؛ زیرا اجزا و عوامل محیط جغرافیایی در ارتباط با یکدیگر عمل می کند.

ج) اصطلاحات و مفاهیم زیر را تعریف کنید.

۳۱- جغرافیای اقتصادی:

۳۲- مکان:

۳۳- محیط جغرافیایی:

۳۴- کلی نگری یا دید ترکیبی:

✍ پاسخ :

۳۱- جغرافیای اقتصادی به چگونگی معیشت گروه های انسانی در مکان های مختلف در رابطه با محیط زندگی شان می پردازد.

۳۲- بسیاری از فعالیت های انسان در محل معینی انجام می شود که به آن مکان می گویند.

۳۳- محیط جغرافیایی از تعامل بین محیط طبیعی و محیط انسانی به وجود می آید.

۳۴- دید ترکیبی یعنی مطالعه همه جانبه و جامع پدیده ها با تمام ویژگی های آن ها در یک مکان.

چ) به سؤالات زیر پاسخ کامل بدهید.

۳۵- با ذکر مثالی، نگرش و تفاوت «هواشناسی» و «آب و هواشناسی» را توضیح دهید.

این که « با افزایش ارتفاع دما کاهش می یابد» یک اصل هواشناسی است ولی بررسی تأثیر این رابطه بر مکان و زندگی انسان نظیر: نوع مصالح ساختمانی ، منابع آب ، فعالیت اقتصادی ، جاذبه های گردشگری و ... در حوزه آب و هواشناسی است.

۳۶- رابطه علم جغرافیا با سایر علوم چگونه است؟ توضیح دهید.

علم جغرافیا از یافته های علوم دیگر استفاده کرده و با یک دید همه جانبه بررسی ها و مطالعات خود را مورد پراکندگی پدیده ها و روابط بین آن ها انجام می دهد. البته این رابطه بین جغرافیا با سایر علوم، دو سویه بوده و در یک جریان دو طرفه، از داده ها و یافته های یکدیگر استفاده می نمایند.

۳۷- جغرافی دان با هدف توسعه یک شهر به مطالعه همه جانبه آن می پردازد، او در این خصوص چه مسائلی را طرح و مطالعه می کند؟

۱) با تهیه نقشه شهر، امکان گستردگی فیزیکی شهر را بررسی می کند. (نقشه خوانی) ۲) با مطالعه بافت جمعیتی شهر، میزان رشد آن و امکان مهاجرت پذیری آن را حدس می زند. (جغرافیای جمعیت) ۳) با مطالعه میزان منابع آب شهر، امکان توسعه شهر را پیش بینی می کند. (جغرافیای آب ها)

روش مطالعه و پژوهش در جغرافیا

– دید ترکیبی در جغرافیا

- کجا ← رکن اساسی
- چه چیز ← ماهیت هر پدیده
- چرا ← علت وقوع
- چه موقع ← روند زمانی
- چه کسی یا چه کسانی ← روابط متقابل
- چگونه ← بررسی سیر تکوین و تحول

– سوالات کلیدی در جغرافیا

- واضح و روشن
- طرح سوال و بیان مسئله
- سوالی
- سابقه

- راهنما
- جهت دهی
- تعریف
- دانش – تجربیات و سوابق

– تدوین فرضیه

– مراحل پژوهش در جغرافیا

- کتابخانه ای
- جمع آوری اطلاعات
- میدانی ← مشاهده؛ مصاحبه و پرسشنامه
- پردازش اطلاعات ← تعریف
- مثبت
- منفی

– نتیجه گیری

درس دوم: روش مطالعه و پژوهش در جغرافیا

➤ در محیط جغرافیایی، اجزاء و عوامل محیطی در ارتباط با یکدیگر، عمل می‌کند، به همین دلیل جغرافی دانان با به کارگیری دید ترکیبی به مطالعه ی محیط می‌پردازند و به حل مسائل محیطی، اقدام می‌کنند.

سؤالات کلیدی در جغرافیا

○ سؤالات جغرافیا عبارت است از: کجا؟ چه چیزی؟ چرا؟ چه موقع؟ چه کسانی؟ چگونه؟

۱- کجا؟ ← این سؤال با رکن اساسی جغرافیا یعنی مکان وقوع پدیده‌ها سر و کار دارند.

- این اتفاق در کجا رخ داده است؟ غرب و جنوب غربی کشور

۲- چه چیز؟ ← این سؤال بر ماهیت هر پدیده یا مسئله، دلالت دارد.

- چه چیزی رخ داده است؟ وجود ریزگردهای بیش از حد مجاز در هوا

۳- چرا؟ ← این سؤال به علت وقوع پدیده می‌پردازد

- چرا این پدیده به وجود آمده است؟ تداوم خشکسالی در سال‌های اخیر

۴- چه موقع؟ ← بر روند زمانی موضوعات می‌پردازد.

- چه زمانی این پدیده‌ها شدت می‌یابد؟ فصل گرم سال

۵- چه کسی یا چه کسانی؟ ← انسان و روابط متقابل او را با محیط، مورد توجه قرار می‌دهد.

- چه کسانی یا کدام فعالیت‌ها و برنامه‌های انسانی در این پدیده اثر داشته است و تأثیر آن بر محیط و

انسان چیست؟ بی توجهی به تثبیت خاک

۶- چگونه؟ ← به بررسی سیر تکوین و تحول پدیده می‌پردازد.

- زمینه‌های به وجود آورنده این پدیده چیست؟ قطع درختان، از بین رفتن دریاچه‌ها، باتلاق‌ها، واحدها و...

○ سؤالات اساسی در جغرافیا

مطالعه موردی گرد و غبار
(ریزگردها)

مراحل پژوهش در جغرافیا

- ✓ حس کنجکاوی انسان درباره جهان و زندگی و مسائل گوناگون آن سبب تلاش او برای کشف ناشناخته‌ها شده است.
- ✓ امروزه برای پاسخگویی به نیازها و سؤالاتی که برای انسان به وجود می‌آید روش‌های علمی مختلفی وجود دارد.
- ✓ علم جغرافیا همانند سایر علوم برای رسیدن به پاسخ مسائلی که با آن روبرو است به تحقیق و پژوهش می‌پردازد.

- طرح سؤال و بیان مسئله

- تدوین فرضیه

- جمع آوری اطلاعات

- پردازش اطلاعات

- نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد

✓ مراحل پژوهش
در جغرافیا

گام اول: طرح سؤال و بیان مسئله

➤ پژوهشگر برای دستیابی به شناخت و آگاهی از مسئله‌ای که در ذهنش پدید آمده است، ابتدا باید مسئله خود را به صورت واضح و روشن بیان کند.

➤ بهتر است صورت مسئله به شکل سوالی، نوشته و از عبارات خبری یا جملات کلی و نامعلوم جلوگیری شود.

➤ در این مرحله، پژوهشگر از خود می‌پرسد انجام این پژوهش چه اهمیتی دارد؟

جغرافیا دهم

- نکته مورد توجه در این مرحله این است که پژوهشگر باید پژوهش دیگران را مورد بررسی قرار دهد، به عبارت دیگر، مطالعه **سابقه و پیشینه** مسئله و نتایج پژوهش دیگران، مورد نیاز پژوهشگر است.
- پژوهشگر با مطالعه سابقه پژوهش نسبت به موضوع، اطلاعات بیشتری پیدا می‌کند و مهمتر از همه، پی می‌برد سوالی که برایش پیش آمده قبلاً پاسخ داده شده است یا خیر؟
- مثال ← عوامل مؤثر در افزایش جمعیت شهر کرج در دهه اخیر چیست؟

گام دوم: تدوین فرضیه

- **فرضیه‌سازی** یکی از مراحل حساس پژوهش است ← فرضیه‌ها در هر پژوهش، **نقش راهنما** را دارد و به فعالیت‌هایی که قرار است انجام شود جهت می‌دهد.
- فرضیه **پاسخ پیشنهادی** و حدس اندیشمندانه محقق به سؤال تحقیق است.
- پژوهشگر با توجه به مسئله خود، پیشنهادها و **خبرهای اولیه** را در چارچوب مسئله پژوهش خود ارایه می‌کند.
- فرضیه‌های پژوهشگر به میزان **دانش، تجربیات و سوابق پژوهشی** در دسترس او بستگی دارد.
- **مثال**
 - به نظر می‌رسد وجود زمینه‌های مناسب اشتغال، عامل افزایش جمعیت شهر کرج است.
 - به نظر می‌رسد وجود خدمات آموزشی، درمانی و تفریحی، عامل افزایش جمعیت شهر کرج است.

گام سوم: جمع‌آوری اطلاعات

- جغرافی‌دانان برای مطالعه و پاسخگویی به سوالات خود به اطلاعات نیاز دارند.

این روش در تمام **پژوهش‌های علمی**، مورد استفاده قرار می‌گیرد. در برخی از آن‌ها تمام تلاش پژوهشگر در کتابخانه صورت می‌گیرد و در برخی دیگر، بخشی از پژوهش در آن جا انجام می‌شود.

• روش کتابخانه‌ای

■ روش‌های جمع‌آوری اطلاعات به وسیله جغرافی‌دانان

- کتاب‌ها
- آمارنامه‌ها
- عکس‌های هوایی و ماهواره‌ای
- نقشه‌ها
- نرم‌افزارها
- منابع گردآوری
- اطلاعات کتابخانه‌ای

- پژوهشگر به سالنامه آماری یک دهه مراجعه می‌کند و تغییرات جمعیتی شهر کرج را مورد مطالعه قرار می‌دهد. او با کمک عکس‌های هوایی و ماهواره‌ای، رشد فیزیکی شهر کرج را طی یک دهه بررسی می‌کند.

- پژوهشگر در این روش برای گردآوری اطلاعات ناگزیر است به **مکان مورد تحقیق** برود و با مراجعه به افراد یا محیط و برقراری ارتباط مستقیم با مکان مورد مطالعه به گردآوری اطلاعات بپردازد.

• روش میدانی

- در این روش پژوهشگر، باید ابزار سنجش و اطلاعاتی خود را به میدان ببرد.

- **ابزارهای روش میدانی** پرسش‌نامه ← می‌باشند. مصاحبه

- مثال: پژوهشگر با تعدادی از ساکنان یکی از محله‌های قدیمی شهر کرج، مصاحبه می‌کند و ضمن توجه به تغییرات جمعیتی به بررسی علت‌های پنهان تغییرات هم می‌پردازد.

جغرافیا دهم

گام چهارم: پردازش اطلاعات

- ❖ پس از جمع‌آوری ← استخراج ← طبقه‌بندی اطلاعات ← مرحله پردازش است.
- ❖ پردازش یعنی حذف اطلاعات غیر ضروری و حفظ اطلاعات مرتبط با پژوهش و تجزیه و تحلیل اطلاعات
- مثال ← درصد تغییرات جمعیت و درصد شاغلان در یک دهه در شهر کرج با استفاده از روش‌های آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

گام پنجم: نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

- ✓ این مرحله، مرحله آخر است.
 - ✓ در این مرحله، پژوهشگر با نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات، پاسخ مسئله پژوهش را می‌یابد.
 - ✓ او ضمن ارائه دلایل علمی و منطقی به تأیید یا رد فرضیه یا فرضیه‌های خود می‌پردازد.
 - ✓ در صورتی که فرضیه یا فرضیه‌های یک پژوهشگر رد شود، پژوهشگر نباید دلسرد شود و پژوهش خود را بیهوده پندارد، زیرا، این پژوهش به کسانی که با این سوال مواجه شده اند پاسخ می‌دهد و از طرح دوباره آن جلوگیری می‌کند.
 - ✓ مثال: بین تقاضای نیروی کار در شهر کرج و جذب جمعیت در آن، رابطه مستقیم وجود دارد.
- پیشنهاد:** باتوجه به قابلیت‌های جغرافیایی شهرهای اطراف، صنایع کوچک در آنجا ایجاد شود.

تعاریف و اصطلاحات

۱. سؤالات کلیدی در جغرافیا: کجا؟ چه چیزی؟ چرا؟ چه موقع؟ چه کسانی؟ چگونه؟
۲. کجا؟ این سؤال با رکن اساسی جغرافیا یعنی مکان وقوع پدیده‌ها سر و کار دارند.
۳. چه چیز؟ این سؤال بر ماهیت هر پدیده یا مسئله، دلالت دارد.
۴. چرا؟ این سؤال به علت وقوع پدیده می‌پردازد.
۵. چه موقع؟ بر روند زمانی موضوعات می‌پردازد.
۶. چه کسی یا چه کسانی؟ انسان و روابط متقابل او را با محیط، مورد توجه قرار می‌دهد.
۷. چگونه؟ به بررسی سیر تکوین و تحول پدیده می‌پردازد.
۸. تحقیق و پژوهش: علم جغرافیا همانند سایر علوم برای رسیدن به پاسخ مسائلی که با آن روبرو است به تحقیق و پژوهش می‌پردازد.
۹. مراحل پژوهش در جغرافیا: ۱. طرح سؤال و بیان مسئله ۲. تدوین فرضیه ۳. جمع‌آوری اطلاعات ۴. پردازش اطلاعات ۵. نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد
۱۰. سابقه و پیشینه پژوهش: پژوهشگر با مطالعه سابقه پژوهش نسبت به موضوع، اطلاعات بیشتری پیدا می‌کند و مهمتر از همه، پی می‌برد سوالی که برایش پیش آمده قبلاً پاسخ داده شده است یا خیر؟
۱۱. فرضیه: پاسخ پیشنهادی و حدس اندیشمندانه محقق به سؤال تحقیق است.
۱۲. روش‌های جمع‌آوری اطلاعات: ۱. روش کتابخانه‌ای ۲. روش میدانی
۱۳. پردازش اطلاعات: پردازش یعنی حذف اطلاعات غیر ضروری و حفظ اطلاعات مرتبط با پژوهش و تجزیه و تحلیل اطلاعات

درس دوم: روش مطالعه و پژوهش در جغرافیا

الف) درست یا نادرست بودن جملات زیر را مشخص کنید.

- ۱- در محیط جغرافیایی، اجزا و عوامل محیطی در ارتباط با یکدیگر، عمل می کنند. به همین دلیل جغرافی دانان با به کارگیری دید ترکیبی به مطالعه محیط می پردازند.
- ۲- سؤال «چه چیز؟» به روند زمانی موضوعات می پردازد.
- ۳- پژوهشگر برای دستیابی به شناخت و آگاهی از مسئله ای که در ذهنش پدید آمده است، ابتدا باید مسئله خود را به صورت واضح و روشن بیان کند.
- ۴- بیان مسئله در هر پژوهش، نقش راهنما را دارد و به فعالیت هایی که قرار است انجام شود جهت می دهد.
- ۵- روش کتابخانه ای در تمامی پژوهش های علمی، مورد استفاده قرار می گیرد. در برخی از آن ها تمام تلاش پژوهشگر در کتابخانه صورت می گیرد.
- ۶- پرسش نامه، مصاحبه و مشاهده از جمله ابزارهای گردآوری اطلاعات میدانی هستند.
- ۷- در مرحله آخر پژوهشگر با نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات، پاسخ مسئله پژوهش را می یابد. او ضمن ارائه دلایل علمی و منطقی به تأیید یا رد فرضیه یا فرضیه های خود می پردازد.

ب) جاهای خالی را با عبارت مناسب کامل کنید.

- ۱- درست
- ۲- نادرست: سؤال «چه چیز؟» بر ماهیت هر پدیده یا مسئله دلالت دارد.
- ۳- درست
- ۴- نادرست: فرضیه در هر پژوهش نقش راهنما را دارد و به فعالیت هایی که قرار است انجام شود جهت می دهد.
- ۵- درست
- ۶- درست
- ۷- درست

ب) جاهای خالی را با عبارت مناسب کامل کنید.

- ۸- سؤال، بر ماهیت هر پدیده یا مسئله دلالت دارد.
- ۹- سؤال، به بررسی سیر و یک پدیده می پردازد.
- ۱۰- اولین گام در یک پژوهش جغرافیایی، و است.
- ۱۱- پاسخ های پیشنهادی یا حدس اندیشمندان محقق به سؤال تحقیق است.
- ۱۲- فرضیه های پژوهشگر به میزان، تجربیات و در دسترس او بستگی دارد.
- ۱۳- در روش، پژوهشگر برای گردآوری اطلاعات، ناگزیر به مکان مورد تحقیق می رود.
- ۱۴- پس از جمع آوری، استخراج و طبقه بندی اطلاعات مرحله، یعنی حذف اطلاعات غیر ضروری و حفظ اطلاعات مرتبط با پژوهش و تجزیه و تحلیل اطلاعات فرا می رسد.

ج) پاسخ :

۸- چه چیز؟	۹- چه طور؟ - تکوین - تحول	۱۰- طرح سؤال - بیان مسئله
۱۱- فرضیه	۱۲- دانش - سوابق پژوهشی	۱۳- میدانی
		۱۴- پردازش

جغرافیا دهم

پ) در جملات زیر عبارت درست را از داخل کمانک انتخاب کنید.

- ۱۵- سؤال (کجا - چرا) با رکن اساسی جغرافیا یعنی مکان وقوع پدیده ها سروکار دارد.
- ۱۶- سؤال (چه چیز - چرا) بر ماهیت هر پدیده یا مسئله دلالت دارد.
- ۱۷- امروزه برای پاسخگویی به نیازها و سؤالاتی که برای انسان به وجود می آید، روش های (علمی - آماری) مختلفی وجود دارد.
- ۱۸- دومین مرحله از مراحل پژوهش در جغرافیا (تدوین فرضیه - پردازش اطلاعات) است.
- ۱۹- جغرافی دان با (تدوین فرضیه - مطالعه سابقه) تحقیق نسبت به موضوع، اطلاعات بیشتری پیدا می کند.
- ۲۰- (پردازش - فرضیه) به فعالیت هایی که قرار است انجام شود جهت می دهد.
- ۲۱- (پرسش نامه - نقشه) از جمله ابزارهای گردآوری اطلاعات میدانی است.
- ۲۲- حفظ اطلاعات مرتبط با پژوهش و تجزیه و تحلیل اطلاعات را (فرضیه - پردازش) می گویند.

پاسخ :

۱۵- کجا	۱۶- چه چیز	۱۷- علمی	۱۸- تدوین فرضیه
۱۹- مطالعه سابقه	۲۰- فرضیه	۲۱- پرسش نامه	۲۲- پردازش

ت) عبارت مناسب را از ستون مقابل انتخاب کنید.

۲۳- این سؤال، روابط متقابل انسان و محیط را مورد توجه قرار می دهد.	الف) واضح و روشن بودن
۲۴- از ویژگی های بیان مسئله است.	ب) چه طور
۲۵- حدس اندیشمندان محقق نسبت به سؤال تحقیق است.	پ) علمی بودن
۲۶- از روش های جمع آوری اطلاعات است.	ت) فرضیه
۲۷- از منابع روش کتابخانه ای است.	ث) چه کسی یا چه کسانی
	ج) میدانی
	چ) نقشه
	ح) مشاهده

پاسخ :

۲۳- « ث » (چه کسی / چه کسانی)	۲۴- « الف » (واضح و روشن)	۲۵- « ت » (فرضیه)
۲۶- « ج » (میدانی)	۲۷- « چ » (نقشه)	

ث) به سؤالات زیر پاسخ کوتاه بدهید.

- ۲۸- جغرافی دان چگونه به مسائل پیرامون خود پاسخ می دهد؟
در محیط جغرافیایی، اجزا و عوامل محیطی در ارتباط با یکدیگر عمل می کنند. به همین دلیل جغرافی دانان با به کارگیری دید ترکیبی به مطالعه محیط می پردازند و نسبت به حل مسائل آن اقدام می کنند.
- ۲۹- سؤالات اساسی مطرح شده در پژوهش های جغرافیایی را بنویسید.
(۱) کجا؟ (۲) چه چیز؟ (۳) چرا؟ (۴) چه موقع؟ (۵) چه کسی یا چه کسانی؟ (۶) چه طور؟
- ۳۰- سؤال «چه چیز؟» به چه موضوعی دلالت دارد؟
این سؤال بر ماهیت هر پدیده یا مسئله دلالت دارد.

جغرافیا دهم

۳۱- سؤال «چرا؟» به چه موردی اشاره دارد؟

به علت وقوع پدیده می پردازد.

۳۲- منظور از سؤال «چه موقع» چیست؟

این سؤال به روند زمانی موضوعات می پردازد.

۳۳- روابط متقابل انسان و محیط با چه سؤالی بررسی می شود؟

سؤال چه کسی یا چه کسانی

۳۴- سؤال «چه طور؟» پیرامون چه موضوعی طرح می شود؟

این سؤال به بررسی سیر تکوین و تحول پدیده می پردازد.

۳۵- به چه علت جغرافی دانان به تحقیق و پژوهش می پردازند؟

علم جغرافیا همانند سایر علوم برای رسیدن به پاسخ مسائلی که با آن رو به رو است به تحقیق و پژوهش می پردازد.

۳۶- مراحل تحقیق و پژوهش در جغرافیا را به ترتیب بنویسید.

(۱) طرح سؤال و بیان مسئله (۲) تدوین فرضیه (۳) جمع آوری اطلاعات (۴) پردازش اطلاعات

(۵) نتیجه گیری و ارائه پیشنهادها

۳۷- سه ویژگی مهم در مرحله طرح سؤال و بیان مسئله بنویسید.

(۱) صورت سؤال باید واضح و روشن بیان شود.

(۲) صورت مسئله باید به شکل سؤالی طرح شود.

(۳) از به کار بردن عبارات خبری یا جملات کلی و نامفهوم جلوگیری شود.

۳۸- جغرافی دانان برای پاسخ گویی به سؤالات خود نیاز به اطلاعات مختلفی دارند. این اطلاعات از چه منابع و روش هایی به

دست می آید؟

الف) روش کتابخانه ای (غیر مستقیم) ب) روش میدانی (مستقیم)

۳۹- کدام روش در تمامی پژوهش های علمی استفاده می شود؟

روش کتابخانه ای

ج) اصطلاحات و تعاریف

۴۰- فرضیه :

۴۱- روش کتابخانه ای :

۴۲- روش میدانی :

۴۳- پردازش :

پاسخ :

۴۰- فرضیه پاسخ پیشنهادی و حدس اندیشمندانه محقق به سؤال تحقیق است.

۴۱- این روش در تمامی پژوهش های علمی، مورد استفاده قرار می گیرد.

۴۲- پژوهشگر در این روش برای گردآوری اطلاعات، ناگزیر است به مکان مورد تحقیق برود.

۴۳- حذف اطلاعات غیر ضروری و حفظ اطلاعات مرتبط با پژوهش و تجزیه و تحلیل اطلاعات است.

چ) به سوالات زیر پاسخ کامل بدهید.

۴۴- سوالات کلیدی جغرافیا را با محوریت پدیده گرد و غبار (ریزگردها) طرح کنید.

سؤال «کجا» ← این اتفاق در کجا رخ داده است؟ ← غرب و جنوب غربی
سؤال «چه چیز؟» ← چه چیزی رخ داده است؟ ← وجود ریزگردهای بیش از حد مجاز در هوا
سؤال «چرا» ← چرا این پدیده به وجود آمده است؟ ← تداوم خشکسالی در سال های اخیر
سؤال «چه موقع» ← چه زمانی این پدیده شدت می یابد؟ ← فصل گرم سال
سؤال «چه کسی» یا «چه کسانی» ← چه کسانی یا کدام فعالیت ها و برنامه های انسانی در این پدیده اثر داشته است و تأثیر آن بر محیط و انسان چیست؟ ← بی توجهی به تثبیت خاک سؤال «چه طور» ← زمینه های به وجود آورنده این پدیده چیست؟ ← قطع درختان، از بین رفتن دریاچه ها، باتلاق ها، رودها و ...

۴۵- چرا جغرافی دانان نیاز به استفاده از روش های علمی دارند؟

حس کنجکاوی انسان درباره جهان و مسائل گوناگون آن، سبب تلاش او برای کشف ناشناخته ها شده است. امروزه و برای پاسخگویی به نیازها و سؤالاتی که برای انسان به وجود می آید، روش های علمی مختلفی وجود دارد.

۴۶- علت طرح سؤال و بیان مسئله به صورت واضح و روشن چیست؟

پژوهشگر برای دستیابی به شناخت و آگاهی از مسئله ای که در ذهنش پدید آمده است، ابتدا باید مسئله خود را به صورت واضح و روشن بیان کند.

۴۷- برای طرح سؤال و بیان مسئله به چه نکاتی باید توجه کرد؟

۱) مسئله باید واضح و روشن باشد. ۲) بهتر است صورت مسئله را به شکلی سؤالی نوشته و از عبارات خبری یا جملات کلی و نامفهوم جلوگیری شود. ۳) دلایل اهمیت پژوهش روشن باشد.

۴۸- چرا پژوهشگر باید پژوهش های دیگران را مورد بررسی قرار دهد؟

مطالعه سابقه، پیشینه مسئله و نتایج پژوهش دیگران، مورد نیاز پژوهشگر است و با این کار نسبت به موضوع، اطلاعات بیشتری پیدا می کند و مهم تر از همه، پی می برد سؤالی که برایش پیش آمده قبلاً پاسخ داده شده است یا خیر.

۴۹- دلایل اهمیت تدوین فرضیه را بررسی کنید.

فرضیه سازی یکی از مراحل حساس پژوهش است؛ زیرا فرضیه ها در هر پژوهش، نقش راهنما را دارند و به فعالیت هایی که قرار است انجام شود جهت می دهند. فرضیه، پاسخ پیشنهادی و حدس اندیشمندانه محقق به سؤال تحقیق است.

۵۰- پژوهشگر با توجه به چه نکاتی مسئله پژوهش خود را ارائه می کند و فرضیه های او به چه عواملی بستگی دارد؟

او با توجه به مسئله خود، پیشنهادها و خبرهای اولیه را در چارچوب مسئله پژوهش خود ارائه می کند. فرضیه های پژوهشگر به میزان دانش، تجربیات و سوابق پژوهشی در دسترس او بستگی دارد.

۵۱- گام پنجم یک پژوهش جغرافیایی را توضیح دهید.

در مرحله آخر، پژوهشگر با نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات، پاسخ مسئله پژوهش را می یابد. او ضمن ارائه دلایل علمی و منطقی به تأیید یا رد فرضیه یا فرضیه های خود می پردازد.

۵۲- پیامد رد شدن فرضیه یک پژوهشگر را بررسی کنید.

در صورتی که فرضیه یا فرضیه های یک پژوهشگر رد شود، پژوهشگر نباید دلسرد شود و پژوهش خود را بیهوده پندارد. زیرا این پژوهش به کسانی که با این سؤال مواجه شده اند پاسخ می دهد و از طرح دوباره آن جلوگیری می کند.